

**ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ СЛОВОТВІРНИХ
ТИПІВ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ СЛОВАЦЬКІЙ МОВІ
(НА МАТЕРІАЛІ VEĽKÉHO SLOVENSKO-RUSKÉHO
SLOVNÍKA)**

У статті висвітлюються особливості творення словотвірних типів іменників у сучасній словацькій мові.

Ключові слова: мова, словотвір, іменник, словник.

Мова належить до найбільш давніх надбань людства. Вона виникла тоді, коли у людей з'явилась необхідність сказати один одному що-небудь – необхідність спілкування. Мова розвивалась одночасно із розвитком свідомості. Мова є такою ж давньою як і свідомість.

Мова безпосередньо пов'язана із мисленням. Людське мислення народжується у слові, у мові. Мова є засіб не виражати вже готову думку, а створювати її, вона не відображення сформованого світогляду, а формулююча її діяльність.

Виділяючи характерні особливості мови Фердинанд де Соссюр акцентував увагу на тому, що мовна діяльність за своїм характером різнорідна, а мова є однорідною, тобто мова – це знакова система, у якій суттєвим є лише поєднання змісту з акустичним образом і ці обидві частини мовного знака однаково психічні.

Мова – це явище суспільне. Кожна мова обслуговує суспільство, допомагає людині в її житті серед людей. Мова – це важливий засіб людського спілкування, яка вдосконалюється разом із розвитком суспільства. Все, що народ створює у світі відбувається за допомогою мови.

Мова – це система систем, тобто це велика система, що охоплює кілька малих систем, які у мовознавстві прийнято називати рівнями, ярусами, підсистемами.

Одним із таких рівнів або розділів мовознавства є словотвір, який як окремий розділ мовознавства почав формуватися в 40-50-х роках ХХ-го століття завдяки працям Цибової І.О., Земської О.А., Виноградова В.В., Винокура Г.О., Смотрицького О.І., Ковалика І.І..

Отже, словотвір або дериватологія (латинське *derivatio*, від *derivo* – відводжу, утворюю) – це розділ мовознавства, який вивчає слова з погляду способів творення і структури.

Словацькі мовознавці також розглядають словотвір як окремий розділ мовознавства, зокрема, Юрай Фурдік, Ян Горецький, Еуген Пауліні.

Вивчення мови можна проводити двома принципово різними аспектами: синхронним (від грецького *syn* – „спільно” і *chronos* – „час”) та діахронним, або історичним (від грецького *dia* – „через”, *chronos* – „час”).

Синхронний словотвір вивчає характер фактів, що спостерігаються на даній стадії, незалежно від їх еволюції, діахронний – аспект вивчення полягає у розгляді мовних фактів з точки зору їх розвитку протягом певного періоду часу.

Мета статті полягала в тому, щоб виявити та висвітлити основні способи творення словотвірних типів іменників у сучасній словацькій мові.

У системі словотвору є прості і комплексні одиниці, при цьому до простих одиниць відносяться словотвірні форманти чи афікси (префікси, суфікси), а також твірні основи (слова) і похідні слова.

Слово ділиться на основу і закінчення, а основа, в свою чергу, може складатися з кореня, чи кореня і афіксів. Корінь, афікси, закінчення є мінімальними значимими елементами мови – морфемами.

Мельничук О.С. констатує, що у всіх слов'янських мовах активно використовуються чотири основні способи словотвору: афіксація, конверсія, аббревіація і складання. При цьому для всіх слов'янських мов характерна перевага визначених способів словотвору або їх різновидність в окремих частинах мови. На думку Мельничук А.С. афіксація найбільш широко використовується для іменників, прикметників і дієслів, менш частіше в числівниках і прислівниках і лише у вигляді винятків у займенниках.

Конверсія охоплює всі частини мови, між цим як конверсія граматичних форм має місце лише у прислівниках. Аббревіація характерна в принципі лише іменникам [23: 22].

Названі словотвірні способи формувались в різні періоди розвитку мови і мають різні походження. Найбільш давнім,

як зазначається, є спосіб суфіксації. Він виникає в ранньо-індоєвропейський період в результаті перетворення самостійних лексичних елементів в суфікси, які потім почали регулярно використовуватися при утворенні нових похідних слів. Префіксація розвивалась в період розпаду індоєвропейської прамови і виділення її із складу праслов'янської мови, в якій окремі слова стали поступово закріплюватись за дієсловами, потім за іменниками, перетворюючись таким чином у префікси [23: 23].

Спосіб складання характерний головним чином майже для всіх частин мови, виник ще в індоєвропейській мові, але окремі його різновиди з'явилися і пізніше в праслов'янській і в окремих слов'янських мовах [23: 23].

Спосіб конверсії виник після розпаду праслов'янської мови, як результат перерозподілу і стирання суфіксальних елементів дієслів та іменників [23: 24].

Спосіб абрєвіації виник в слов'янській мові зовсім недавно – в XIX столітті і особливо розвинувся в XX столітті, розповсюджуючись в значній мірі шляхом калькування і прямого запозичення [23: 24].

Морфологічний спосіб словотворення – це основний спосіб збагачення словникового складу словацької мови. Цей спосіб включає афіксацію, суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний способи, словоскладання, абрєвіацію [12: 103].

Морфолого-синтаксичний спосіб словотворення – це спосіб утворення нових слів шляхом переходу слів одного граматичного класу в інший. При такому словотворенні відбувається перехід слова з однієї частини мови в іншу, причому змінюються значення і граматичні ознаки слова. Ідеться, таким чином, про субстантивацію (перехід в іменник), ад'єктивацію (перехід у прикметники), адвербіалізацію (перехід у займенники) [12: 103].

Суфіксальний спосіб (суфіксація) – це вираження дериваційного значення за допомогою суфікса і системи флексій похідного слова. Суфіксальний спосіб є все-таки найпродуктивніший. Суфіксальні словотвірні типи іменників у сучасній словацькій мові зустрічаються у 66,7 % похідних іменників. Із 300 досліджених лексем за допомогою суфіксації утворено 200 лексичних одиниць, а це означає, що з 100% -

66,7% словотвірних типів іменників утворилося за допомогою суфіксів, найбільш активними з яких є: -ník/ -ik, -ista, -ost', -ár, -k-a, -a, -tel', -ák, які є загальнонаціональними, продуктивними, легко сполучаються з твірними основами різної структури і служать для творення нових типів іменників у сучасній словацькій мові (назви осіб по професії, рід занять, назви носія якості, назви осіб по територіальній належності, назви осіб за належністю до якоїсь організації або виду роботи, назви осіб жіночого роду, назви речей та інструментів, абстрактна назва, назви місця приміщень, назви дії, назви властивості, утворення збірних назв, утворення зменшених назв, утворення збільшених назв). Менш активні це: -ač, -ie, -stvo.

Префіксальний спосіб (префіксація) – вираження дериваційного значення похідного слова за допомогою префікса [14: 170].

Префіксальний спосіб утворення похідних лексем представлений у сучасній словацькій мові меншою кількістю словотвірних типів. Найбільш продуктивними префіксами в утворенні іменників є: nad -, pod -, pred -, medzi -, bez -, proti -, tímo -, pra -, po -, a-, але протягом останніх років значно активізувалося творення нових слів з препозитивними іншомовними префіксами, більшість з яких грецького походження. Префіксальний спосіб словотвору зустрічається в 16,7% словотвірних типів іменників (кількість досліджуваних слів – 300 лексичних одиниць).

Крім суфіксального і префіксального способів менш активним способом у творенні іменників у сучасній словацькій мові є префіксально-суфіксальний спосіб.

Префіксально-суфіксальний спосіб – це вираження дериваційного значення похідного слова за допомогою префікса і суфікса. Обидва афікси беруть участь в одному акті словотвору одночасно [14: 171].

Префіксально-суфіксальні словотвірні типи іменників зустрічаються в 7,3% похідних лексем (кількість досліджуваних слів – 300).

Абревіація – це скорочення в самому широкому значенні слова. Слово „abrevio” в латинській мові означає скоротити, висловити коротко. Процес скорочення в комунікативному спілкуванні людей давно відомий, але в сучасний період він став

дуже актуальним. Визначається це порушення симетрії у використанні термінів і назв взагалі і деякі слова, або словосполучення отримали або отримують у звичайному спілкуванні частковість зверх норми, в той період коли інші зустрічаються лише частково у спеціальних текстах.

Процес аббревіації являється явищем раціоналізації в процесі спілкування. Це внутрішньо-лінгвістичний процес, який стосується всіх існуючих мов [57: 160].

Абревіація зустрічається у 5% словотвірних типів іменників. Потрібно зазначити, що такий спосіб як аббревіація відображає тенденцію до економії мовних засобів.

Словацька мова – в основі флективна, так що нові граматичні і лексичні форми утворюються перш за все за допомогою афіксів: префіксів і суфіксів. Проте в словацькій мові багато слів утворилося саме складанням. Такі слова, які виникли шляхом складання декількох словотвірних основ, професійно називаються композитами (складними словами). Складання зустрічається у 2,6% похідних іменників.

Конверсія¹ – це морфолого-синтаксичний спосіб словотворення, за допомогою якого слово переходить із однієї частини мови в іншу без зміни своєї фонетичної форми, тобто без застосування афіксів, шляхом зміни синтаксичної функції і морфологічної парадигми. В результаті конверсії слово переходить з однієї частини мови в іншу. У нашому дослідженні конверсія як спосіб словотвору зустрічається у 1,7% словотвірних типів іменників.

Найпродуктивнішою основою для творення словотвірних типів іменників у сучасній словацькій мові є іменна твірна основа.

Таким чином, здійснивши дослідження щодо творення словотвірних типів іменників у сучасній словацькій мові (на матеріалі *Veľkého slovensko - ruského slovníka*) ми дійшли висновку, що утворення їх залежить від граматичних характеристик твірної лексеми і характеризується спільністю словотвірного форманта і словотвірного значення.

¹ Конверсія- лат.conversio- перетворення, зміна.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Современная энциклопедия, 1966. – 607 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
3. Білецький А.О. Про мову і мовознавство. – М.: Прогрес, 1974. – 200 с.
4. Бошкович Р. Основы сравнительной грамматики славянских языков: Фонетика и словообразование. – М.: Высшая школа, 1984. – 304 с.
5. Бунганич П. Словацько-український словник. – Братіслава: Словацьке педагогічне видавництво, 1985. – 687 с.
6. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. – М.: Высшая школа, 1986. – 639 с.
7. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1999. – 207 с.
8. Земская Е.А. Как делаются слова. – М.: Просвещение, 1963. – 93 с.
9. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование. – М.: Просвещение, 1973. – 304 с.
10. Зенков С.Г. Вопросы теории словообразования. – М.: Просвещение, 1969. – 203 с.
11. Кубрякова Е.С. Основы морфологического анализа. – М.: Наука, 1965. – 319 с.
12. Мельничук А.С. Историческая типология славянских языков: Фонетика, словообразование, лексика и фразеология. – К.: Днепр, 1986. – 304 с.
13. Мистрик Й. Грамматика словацкого языка. – Братіслава: Словацкое педагогическое издательство, 1989. – 182 с.
14. Мистрик Й. Учебник словацкого языка. – М.: Высшая школа, 1984. – 185 с.
15. Олійник І.С. Слово у лексико-семантичній системі української мови. – К.: Дніпро, 1973. – 195 с.
16. Паростки української словакістики: *Studia slovakistica*. 1 / Упорядники і відп. редактори С.М. Медвідь-Пахомова, Я. Джоганик. – Ужгород: Мистецька лінія, 2005. – 108 с.

17. Перспективи розвитку словакістики в Україні: *Studia slovakistica*. 2 / Упорядник і відп. ред. С.М. Медвідь-Пахомова. – Ужгород.: Мистецька лінія, 2003. – 232 с.
18. Тимофеев К.А. Об основных понятиях словообразования. – М.: Наука, 1971. – 207 с.
19. Українсько-словацькі діалоги. Мовознавство: *Studia slovakistica*. 4 / Упорядники і відп. ред. С.М. Медвідь - Пахомова, Я. Джоганик. – Ужгород, 2004. – 218 с.
20. Шанский Н.М. Основы словообразовательного анализа. – М.: Московский университет, 1953. – 208 с.
21. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию. – М.: Московский университет, 1968. – 310 с.
22. Ющук І.П. Вступ до мовознавства: Навчальний посібник. – К.: Рута, 2000. – 128 с.
23. Anton Bujalka, Peter Baláž, Anna Rýzková. Slovenský jazyk I. Zvuková stránka jazyka. Náuka o slovnej zásobe. – Bratislava, 2000. – 138 s.
24. Dokulil, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. 1. – Praha, Nakladatelství ČSAV, 1962 (a). – 264 s.
25. Dolník, J.: Motivácia ako princíp prirodzenosti v morfológii (na príklade substantívnej deklinácie v slovenčine). *Jazykovedný časopis*, 44, 1993, č.1, S.3-13.
26. Dolník, J.: Súčasný slovenský jazyk. Lexikológia. Seminárne cvičenia. – Uk, Bratislava, 1999. – 105 s.
27. Furdík, J.: O súčasných smeroch slovotvorného výskumu. *Jazykovedný časopis*, 20, 1969. – S.62-78.
28. Furdík, J.: Slovenská slovotvorba slov. – Prešov, 2004. – 200 s.
29. Furdík, J.: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. *Modrý Peter*, 1993. – 200 s.
30. Furdík, J.: Zo slovotvorného vývoja slovenčiny. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971. – 84 s.
31. Horecký, J.: Slovotvorná sústava slovenčiny. – Bratislava: SAV, 1959. – 218 s.
32. Horecký, J.: Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov. – Bratislava: SAV, 1971(a). – 254s.
33. Horecký, J.: Sociológia tvorenia slov. In: *Studia Academica Slovaca*. 4. Red. J.Mistrík. – Bratislava: Alfa, 1975. – 215 s.

34. Mistrík, J.: Moderná slovenčina. – Bratislava, 1988. – 158 s.
35. Pauliny, E.: Krátka gramatika slovenská. – Bratislava, 1997. – 109 s.
36. Slovník slovenského jazyka. // Red. S.Peciar. V6d. Bratislava: SAV, 1959-1965.
37. Veľký slovensko-ruský slovník. I-VI diel. – Bratislava: SAV, 1979 -1995.
38. Vereščagin, J.M., Kostomarov, V.G.: Lingvostranovedčeskaja teorija slov. – Moskva: Russkij jazyk, 1980. – 109 s.